

ferència a alguns aspectes, un d'ells serà la professionalitat en el tractament dels elements decoratius tant en l'elecció del material com per la forma en que és treballat. De les primeres obres interpretem un esperit molt ingenu que en alguns moments sembla caure en solucions simplistes, així mateix també traspua una certa resignació a les modes com volguent dir "ara toca fer això". Són unes obres que no es veuen recolzades per una forta personalitat, serà en l'església del Poble Nou o el Casal Regionalista del Passeig (avui Banc Popular) les que patiran més fortament aquesta qualitat. En aquesta època se li planteja una de les obres més compromeses per a qualsevol arquitecte, serà l'encàrrec d'acabar la façana principal de la Seu. En aquest projecte cal reconèixer que no l'assumeix plenament, desvirtuarà qualsevol voluntat polèmica i adopta cara al disseny criteris fàcilment

assimilables pel ciutadà (doncs la construcció havia de costejar-se per subscripció popular). Aquest es resoldrà per una linial imitació del gòtic, intentarà fer gòtic fora de temps. En la seva intervenció ombrejarà l'autèntica imatge gòtica, adossant el Baptisteri, tapant l'arqueria superior de la nau lateral, intentant estilitzar la nau central amb l'adició d'un frontó triangular i falsejant en el projecte (no sabem s'hi havia la voluntat de realització) la dimensió del campanar.

Sota dos aspectes diferenciats és quan l'obra d'aquest arquitecte queda reeixida, una serà la casa Sitjes i l'altra el Monestir de Santa Clara on demostrarà la seva professionalitat. En la primera com a voluntat compositiva, equilibrada i ben dimensionada i en l'altra pren l'alternativa dels paraments plans que són inegotables quan s'intervé amb imaginació.

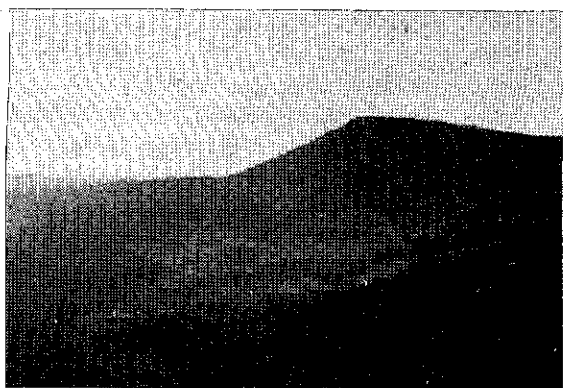
NOTES SOBRE EL CONTROL I LA DISTRIBUCIÓ DE LA RENDA AL BAGES EN ELS S. XVIII I XIX (.)

En el primer número de DOVELLA vàrem publicar un breu article en què intentàvem definir quins eren els mecanismes mitjançant els quals grups socials determinats s'aprofitaven de l'excedent que la pagesia produïa. En caracteritzàvem tres: l'accés a la terra i els contractes de conreu que se'n deriven per explotar-la; l'endeutament pagès via censals i vendes a carta de gràcia i el control dels preus del mercat al marge de la pròpia pagesia. Avui volem respondre a l'altra cara del problema: els beneficiaris de la renda i la seva distribució social. Em referiré sobretot als dos primers mecanismes.

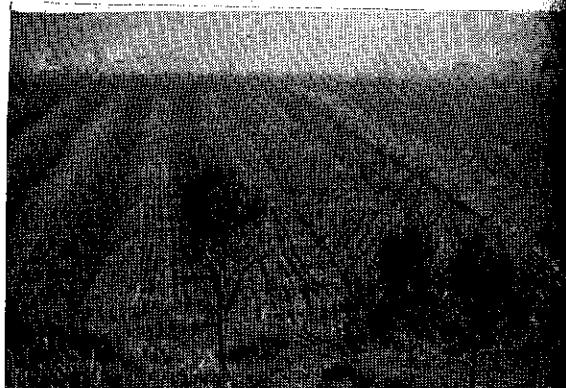
EL CONTROL DE LA TERRA

El control d'una determinada quantitat de terra pot assegurar la subsistència d'una família, però, a partir de determinat nivell, assegura la percepció d'una renda sense haver d'invertir cap tipus de treball en algunes ocasions. És, en bona part, l'accés a la terra qui augmenta i reproduceix la diferenciació social.

L'accés a la terra a la nostra comarca podria caracteritzar-se geogràficament per tres cercles cada vegada més amplis al voltant de Manresa:

Aprofitament de les valls entre muntanyes per a l'extensió de conreus (DOVELLA)

Gran extensió d'arbres fruiters, després d'ésser espurgats (DOVELLA)

1. **Manresa:** la terra fragmentada en multitud de propietaris. Són però industrials i comerciants qui en controlen la major part. El contracte que predomina és l'**arrendament en diner a curt termini** sobretot a les terres de regadiu.
2. **Pla de Bages.** El Mas és l'explotació que domina però matisat sovint per pagesos mitjans que controlen diverses parcel·les escampades. La resta tenen poca terra i només accedeixen a la terra pel contracte de rabassa.
3. **L'Alt Bages.** Predomina el mas com a unitat d'explotació. No hi ha pagesia amb terres escampades i els pagesos són només rabassers de les terres del mas.

La gran majoria de pagesos són incapaces d'accedir a la terra en propietat i si ho fan és només en petites parcel·les que ajuden a **fixar-los a la terra** i augmentar l'extorsió d'excedent per altres canals (augmentant les parts de fruits, obligant a vendre en situacions delicades etc.). Les poques terres en propietat l'obliguen a optar per restar en el poble i evitar l'emigració.

Un grup important de beneficiaris de renda de la terra al Bages, tal com vé donada històricament l'estructura de la propietat són els amos de les ca-

ses de pagès. L'opció d'aquests amos és: o bé conrear-lo directament -cas dels amos pagesos- o bé cedir-lo a masoveria -cas dels amos no pagesos-; en ambdós casos però, només es conrea la part que permet viure a la família (un tros de terra dedicada a cereals, un tros a vinya, un altre a olivera, quelcom d'horta, ermons per pastures i bosc) i la resta es cedeix als parcers, normalment per plantar-hi vinya.

Per què el propietari no opta per conrear tot el mas directament mitjançant jornalers? Possiblement el petit pagès s'autoexploti molt més treballant per ell i pagant parts de fruits que no pas anant a jornal degut a la ficció de sentir-se seva la peça de terra que conrea. Al mateix temps, en les èpoques de poca feina, l'amo es desentén del seu manteniment (1).

No és d'estranyar doncs que el control dels masos sigui molt buscat a la nostra comarca. Podem observar dos tipus de transferències:

1. Acumulació de masos per estratègia matrimonial. En una situació normal, el sistema hereditari català preveia que fos el fill mascle gran, l'hereu, qui es quedés amb la propietat paterna o materna, després d'haver abonat la legítima als seus germans (2) que havien d'abandonar la

llar. Era freqüent trobar germans que no es casaven i preferien quedar-se solters a casa sota les decisions del seu germà hereu: a vegades perquè no havien trobat amb qui casar-se o a vegades perquè marxar de casa amb la legítima era força incert.

En una situació, però, el sistema català permetia l'acumulació de dos patrimonis, en el nostre cas, masos: en el casament d'un hereu i una pubilla. La pubilla era l'hereva quan no hi havien fills mascles. Estadísticament és difícil de demostrar si se'n produïen més casos en el s. XIX que en els precedents o calcular quants casos es donaren en la globalitat del Bages. Malgrat això, en el període que estudiem aquest tipus de casaments són pròdigs i l'acumulació que ens interessa demostrar, efectivament es produí. N'explicarem alguns casos.

En dues generacions successives, el Mas Solervicens de Navarcles veié casament d'hereu i pubilla. A 1849 es casaven Francesc Solervicens i Gamisans amb Maria Coll. Aquesta pubilla aportava dues heretats: el Mas Coll de Graners d'on procedia i el Mas Sala de Sta. Eugènia de Berga. A 1874, era la pubilla de Solervicens, Anna, filla de l'anterior matrimoni qui es casava amb Josep Vila que era l'hereu de tres masos: Bellvehí, Serramalera i St. Andreu, de Calders (3). A les cases que s'ajuntaven podien quedar-s'hi els pares de la noia o el noi, però més tard o més d'hora, les heretats agrupades eren explotades per masovers i pels parcers de les mateixes finques.

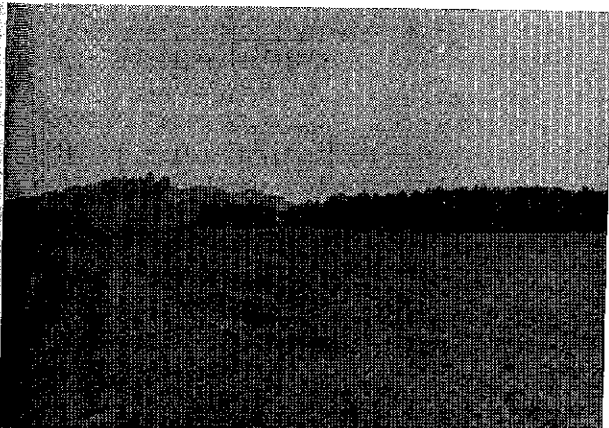
A 1850, Jaume Galobart, pagès propietari del Mas Galobart de Viladecaballs, es casà amb la pubilla del Mas Canals de St. Iscle. Jaume Serra de Calders, a principis del s. XIX es casava amb Maria Parai i Garolera de Sta. Mª de Corcó, la qual aportà al patrimoni Serra els masos Parai, Garolera, Simon i Simon Xic. El nom de la Garolera en un mas i com a cognom en la pubilla, ens fa pensar en una altra unificació de patrimoni anterior.

Aquest tipus d'acumulació de masos es produeix sobretot entre els pagesos i té sempre com a resultat que un mas deixa de conrear-se directament, es transforma en una masoveria i contribueix a una diferenciació social més gran en el si de la pagesia.

2. Pèrdua de la propietat dels masos per part dels pagesos. Però si alguns pagesos aconseguïen millorar substancialment el seu patrimoni, al mateix temps, comerciants, industrials, hisendats, etc. no solament continuaven el possible domini de masos que ja tenien en el s. XVIII sinó que se n'apoderaven de més en el XIX.

No ens interessa només el fenomen de l'accés a la terra de la burgesia i de l'apropiació de renda per part d'aquesta. Ens interessa també adonar-nos de què són uns pagesos els que acaben perdent la terra i no precisament, pagesos petits. És per endeutament? És per haver sorgit un "mal hereu"? És per perspectiva de negocis millors a ciutat? Són preguntes obertes i encara molt poc investigades.

El fenomen és, però, constatable de diverses maneres. Disposem d'una llista de masos de Calders a 1741 (4) i a 1851 i els seus propietaris. Deixant de banda alguns problemes d'identificació d'algun mas, el resultat és el següent:

CALDEERS

	1741	
	MASOS	%
Nº de masos	41	—
Nº Propietaris	36	87,8
Propietaris que es diuen còm el mas	32	78

	1851	
	MASOS	%
Nº de masos	44	—
Nº Propietaris	36	81,8
Propietaris que es diuen com el mas	20	45,5

El que ens crida més l'atenció d'aquestes dades és, per una banda, la lleugera però real concentració de propietaris al passar del 87,8% al 81,8% però sobretot la desaparició dels pagesos com a propietaris del mas. Aquest porta el nom encara de l'antic possessor però l'amo és ja de Moià, Manresa o Barcelona. Clar que en aquesta desaparició hi intervenen els casaments per pubilla (és el cas del Canadell que ara es diuen Reguant i Canadell, o del Rossinyol, que a 1850 es diuen Gamisans) però en altres casos no és pas aquesta situació: Jacint Vilatersana és l'amo del Mas Vilatersana a 1741; a 1851 ho és Sebastián Ribot de Morató de Barcelona o el Mas Santamans propietat del pagès a 1741 i de Juan Casagemas de Moià a 1851 o el Mas Bosch que acaba propietat de la Comunitat de Preveres de Moià.

El trasvassament sembla evident i possiblement s'acceleri a mesura que anem entrant en el s. XX (5). Però qui compra? No és fàcil de saber, perquè els amirallaments consultats no donen

la professió de l'individu i fan prou si ens donen la residència del comprador. Tot i així, creiem que podem afirmar que és la burgesia formada a finals del XVIII i principis del XIX, les professions lliberals els que compren els masos, així com continua el domini d'aquelles persones que ja en controlaven en el s. XVIII.

Alguns exemples concrets: en Llogari Serra és un comerciant i industrial molt destacat a la vida de Manresa del s. XIX. Sabem que és un fadristern del Mas Serra de Calders. Desconeixem els mecanismes que el porten a fer fortuna, però a mitjans del segle és propietari de diversos masos: el Mas Gras de Callús, el Mas Solergibert d'Horta d'Avinyó i els masos Martí i Fussimanya de Balsareny, tots ells amb les corresponents masoveries i parceries (6). De Joan Torrents i Miralda, comerciant i fabricant sabem que és propietari del Mas St. Hilari d'Artés, Mas Torruella de St. Martí de Torruella i el Mas Antius de Callús. De Miquel Cots i Enrich, fabricant i fundador de la Casa Caritat de Manresa sabem que era propietari del Mas Roca de Castellnou, del Mas Cots de Callús i dels masos Claperoses i Joanich de Balsareny.

La llista seria inacabable. El resultat, però, obvi: els grups urbans s'apoderen dels masos, n'expulsen als pagesos propietaris i es converteixen en perceptors de renda, via control de la terra.

ELS PERCEPTORS DE PENSIONS DE CENSALS

El mitjà més freqüent i emprat per obtenir uns interessos d'un capital en els s. XVIII i XIX era col·locar els diners a censal. Aquest donava un interès prefixat del 3 %. El volum sembla realment important i hom pensa que si es deixen tants diners a censal vol dir que hi ha una estructura social que els necessita. La xarxa de petits pagesos, propietaris de poca terra, dependents del mercat i sense control sobre

els preus del vi que treuen de les terres que conreen a parcèria, els aboca més tard o més d'hora al préstec per poder subsistir. És un endeutament crònic i permanent. Els interessos o pensions anuals del censal són també renda i, a vegades, més quantiosa que no pas la que s'extreu de la terra.

Es francament difícil evaluar estadísticament que presta cada grup social, però sens dubte, són les comunitats religioses les que dediquen més quantitat de diner a invertir-lo en censals.

Un balanç de les rendes de les Quotidianes de la Seu de Manresa a 1841 donava el següent resultat:

Rendes procedents de		
lloguers de cases	2629 rals	7,2 %
Rendes procedents de terres	24237 rals	64,6 %
Rendes procedents de censals	10560 rals	28,2 % (7)

Un 30 % dels ingressos obtinguts a partir de rendes de censals no és despreciable. Cal tenir present que aquest any correspon a un període agitat, amb canvis polítics importants que condueixen a una inhibició dels acreedors. La Seu tenia aquest any 75456 rals per cobrar de pensions endarrerides i 3200 rals que ja donava per incobrables.

Pel Monestir de Serrateix, la tercera part dels ingressos en el s. XVIII procedien de pensions de censals (8). I les notícies de convents, rectors de poble que deixaven diners a censal són inacabables en les fonts treballades.

Altres grups socials també invertien diners en censals però el seu volum sembla que no és tant important. Així trobem pagesos benestants: L'inventari de la casa Canals de Montesquiu de St. Joan de Vilatorrada de 1699 recull que tenia 1220 ll. deixades a censal a pagesos i a algun menestral (9). I a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa es guarda un llevador de préstecs de la família Vila del Solés d'Artés de la segona meitat del XIX (10). El que no sabem és quin percentatge suposava sobre els ingressos totals del mas.

Sabem també que Jaume March, botiguer i soci d'una companyia d'indianes tenia a 1777, 2487 ll. 10 s. invertides en censals. (11)

Tot aquest procés té una altra conseqüència: sovint el deutor de pensions de censal es veu obligat a prosseguir l'endeutament o a vendre's a carta de gràcia o definitivament els béns que posseeix per poder-se alliberar dels préstecs. Els beneficiaris d'aquests traspassos contribueixen a augmentar la diferenciació social. Citem-ne un parell d'exemples.

Isidre Taradell, pagès, amo del Mas Taradell de Monistrol de Rajadell per quitar diversos censals que deu a les Quotidianes de la Seu, al Convent dels Angels, al Rector de Mura i al de St. Iscle i Sta. Victòria de Rajadell, a Agustí Graell, veler etc. inicia un procés d'endeutament continuat que no detallarem que porta a vendre's definitivament el Mas a Simon Fàbregas, comerciant de Manresa (12). Els préstecs a diferents institucions ha induït a la transferència definitiva final.

Josep Casasayas, amo del Mas Casasayas de Rocafort, pagès, per quitar censals i pagar pensions vençudes a les Quotidianes de la Seu, Convent dels Angels, al Rector de Talamanca, a Bellvehí de Calders i per quitar diferents vendes a carta de gràcia, arrenda per 15 anys tot el mas a Jaume Miralles, Salvador Balaguer i Ignasi Noguera, comerciants de Manresa. (13)

Per acabar voldríem apuntar quelcom sobre l'excedent captat a partir del control dels preus del vi. El vi, producte de la nostra comarca per excel·lència, era venut al mercat i el preu de venda no sols no era fixat pel pagès rabasser sinó que, moltes vegades s'aprofitava la situació de dificultat per forçar la venda del vi. La gent gran dels nostres pobles del Bages recorden encara la figura del mesurador -l'en-carregat municipal de mesurar el vi que es venia en el municipi i cobrar-ne una quantitat per càrrega- que acompanyava als traguers i nego-

ciants a les cases que tenien vi. A vegades era a les què sabia que hi havia dificultats (malaltia, préstecs a tornar, la compra d'una mula etc.) i se'l vendrien a baix preu.

Per altra banda, no era el mateix la venda d'un gran propietari que podia esperar els preus alts o podia envellir el vi i augmentar-ne la qualitat, que la venda precipitada per les pròpies necessitats o per la incapacitat d'emmagatzemar que havia de fer el parcer. Molt probablement hi haguessin preus diferencials (14). Són però indicis poc estudiats.

NOTES

- (1) Com en l'article publicat en el número 1 d'aquesta revista, les notes presentades avui són també reflexions i primeres hipòtesis d'una investigació en curs i que, en el procés de recerca de dades, poden ésser o no desmentides.
- (2) Aquests avantatges són també assenyalats per Pierre GOUJOU, Le vignoble de Saone et Loire au XIXème siècle (1815-1870); Université de Lyon II, pp. 143-145 i CUTLER, A. El concepte de la renda de la terra i el capitalisme en agricultura; "Estudis d'Història Agrària" n° 2, pp. 34-35.
- (3) La legítima equivalia al 25 % de la propietat i era pagat a tots els fills normalment en diners per no desmembrar la propietat. Els que es quedaven a casa no la cobraven.
- (4) V. Miquel VILA, Resum històric de la família Solervicens, Navarres, 1951.
- (5) Les dades d'aquest any són resultat del reagrupament de les parròquies de Viladecaballs, Monistrol de Calders i Calders. Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa AHCM, Lligalls Cadastre Pobles.
- (6) No hem treballat el s. XX. Tot i així una consulta casual a un amirallament de Mura de 1945 i comparant-lo amb el de 1861 ens permeté veure com la transferència de la propietat pagesa era molt més accelerada.
- (7) 15 parcers al Mas Gras, 40 al Mas Solergibert i 47 als masos Martí i Fussimanya.
- (8) Xifres elaborades a partir de les dades que aporta Concepció LLORENS, La desamortización de Mendizábal en Manresa, Accésit Premi Oms i de Prat, 1980.
- (9) Ignasi FELIU DE TRAVY, El Monestir de Serrateix. Una aproximació a la seva història, Ed. Montblanc, Granollers 1977, p. 57.
- (10) Not. Felix DALMAU, Inventaris 1687 a 1706, 10-VI-1699, AHCM.
- (11) "Relación de todas las escrituras de censos, préstamos, etc. etc. con fecha mes y año y nombre y vecindad del notario que la autorizó" Lligall Vila del Solés, AHCM.
- (12) Inventari dels béns de Mª Agnès Perera prè per Joan March, botiguer de panyos de Manresa. Not. Fco. RALLAT I FARGAS, 18-III-1777, AHCM.
- (13) Not. Ignasi CASASAYAS, 1782, 19-III-1782, AHCM.
- (14) Not. Fco. de A. MAS, 1850, AHCM.
- (15) Això és el que ha demostrat P. GOUJOU per la zona francesa del Loire al reconstruir dues sèries de preus de venda del vi. Cit. p. 145.